

ČESKÁ REPUBLIKA

NÁLEZ

Ústavního soudu

Jm é n e m r e p u b l i k y

Ústavní soud rozhodl v plénu složeném z předsedy soudu Josefa Baxy a soudkyň a soudců Lucie Dolanské Bányaiové, Josefa Fialy, Milana Hulmáka, Jaromíra Jirsy, Veroniky Křest'ánové, Tomáše Langáška, Jiřího Přibáně, Kateřiny Ronovské, Pavla Šámala, Davida Uhlíře a Jana Wintra (soudce zpravodaje) o ústavní stížnosti stěžovatele **J. Č.**, zastoupeného JUDr. Adamem Kopeckým, LL.M., advokátem, sídlem Zborovská 1023/21, Praha 5 – Smíchov, proti usnesení Nejvyššího soudu č. j. 22 Cdo 1946/2023-452 ze dne 26. 7. 2023 a rozsudku Krajského soudu v Praze č. j. 28 Co 235/2020-428 ze dne 23. 2. 2023, za účasti **Nejvyššího soudu a Krajského soudu v Praze** jako účastníků řízení a **M. Č.**, zastoupené Mgr. Jakubem Kántorem, advokátem, sídlem Veleslavínova 94/8, Praha 1 – Staré Město, jako vedlejší účastnice řízení, **takto:**

- I. Usnesením Nejvyššího soudu č. j. 22 Cdo 1946/2023-452 ze dne 26. 7. 2023 a rozsudkem Krajského soudu v Praze č. j. 28 Co 235/2020-428 ze dne 23. 2. 2023 bylo porušeno právo stěžovatele na soudní ochranu podle čl. 36 odst. 1 Listiny základních práv a svobod ve spojení s čl. 2 odst. 1 a čl. 95 odst. 1 Ústavy.**
- II. Usnesení Nejvyššího soudu č. j. 22 Cdo 1946/2023-452 ze dne 26. 7. 2023 a rozsudek Krajského soudu v Praze č. j. 28 Co 235/2020-428 ze dne 23. 2. 2023 se ruší.**

Odůvodnění

I. Podstata věci

1. Stěžovatel a vedlejší účastnice v roce 1988 uzavřeli manželství. Stěžovatel dne 16. 11. 1990 prodal rodinný dům v katastrálním území obce N., který mu patřil z doby před sňatkem (měl jej ve výlučném vlastnictví), a v hotovosti za něj obdržel 182 194 Kč. Krátce nato, dne 5. 12. 1990, společně s vedlejší účastnicí koupili pozemky s rodinným domem v katastrálním území obce K. za 171 816 Kč v hotovosti.
2. Manželství stěžovatele a vedlejší účastnice bylo rozvedeno v roce 2017. Následně bylo vedeno řízení o vypořádání společného jmění manželů a hlavním předmětem sporu se staly nemovité věci v obci K., v době rozvodu v hodnotě 9 800 000 Kč.
3. Civilní soudy po dokazování uzavřely, že nemovité věci stěžovatel a vedlejší účastnice koupili do bezpodílového spoluvlastnictví manželů, které se později transformovalo do společného jmění manželů, a stěžovatel na něj vynaložil prostředky ze svého výhradního majetku (získané prodejem svého rodinného domu v N.). Při vypořádání zaniklého společného jmění použily pravidlo upravené v § 742 odst. 1 občanského zákoníku, podle kterého platí, že nedohodnou-li se manželé nebo bývalí manželé jinak, má každý z manželů právo žádat, aby mu bylo nahrazeno, co ze svého výhradního majetku vynaložil na společný majetek. Stěžovateli proto přiznaly částku 171 816 Kč, kterou v roce 1990 vynaložil na nákup nemovitých věcí v K., nařídily je prodat a zbylý výtěžek rozdělit mezi stěžovatele a vedlejší účastnici rovným dílem.
4. Civilní soudy nepoužily § 742 odst. 2 občanského zákoníku, podle kterého se při vypořádání zaniklého společného jmění vnos manžela z výhradního do společného majetku takzvaně valorizuje (započítá se zvýšený nebo snížený podle změny hodnoty součásti majetku, na niž byl vynaložen). Odkázaly totiž na dřívější rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 22 Cdo 1172/2022 ze dne 29. 7. 2022 (R 64/2023), který v jiném řízení dovodil, že toto ustanovení lze použít jedině tehdy, když se na valorizaci manželé předem dohodli. V tomto řízení bylo přitom zjištěno, že stěžovatel a vedlejší účastnice se na ničem takovém nedohodli.
5. Stěžovatel brojí proti výše uvedeným závěrům a tvrdí, že civilní soudy porušily jeho právo na spravedlivý proces a právo vlastnit majetek, neboť rozhodovaly ve zjevném rozporu s § 742 odst. 2 občanského zákoníku.

II. Řízení před civilními soudy

6. Okresní soud Praha-západ nařídil v řízení o vypořádání zaniklého společného jmění manželů rozsudkem č. j. 8 C 192/2018-142 ze dne 17. 6. 2020, ve znění doplňujícího rozsudku č. j. 8 C 192/2018-161 ze dne 14. 4. 2021, krom jiného 1) prodej nemovitých věcí v K. a 2) rozdělení výtěžku z jeho prodeje mezi stěžovatele a vedlejší účastnici rovným dílem.
7. Krajský soud v Praze v odvolacím řízení rozsudek okresního soudu změnil a zohlednil přitom vnos stěžovatele do společného jmění ve výši 171 816 Kč, který stěžovatel učinil při koupi nemovitých věcí v K., plně financovanou z prodeje svého rodinného domu v N. Odvolací soud současně uzavřel, že nejsou splněny předpoklady pro valorizaci vnosu,

neboť na výši současné hodnoty nemovitých věcí v K. se projevily společné investice a vliv trhu, nikoli částka vnesená žalovaným. Tu proto není namístě valorizovat, neboť není dána příčinná souvislost mezi provedením vnosu a současnou cenou nemovitosti.

8. K dovolání stěžovatele se Nejvyšší soud zabýval otázkou, zda (a případně za jakých podmínek) má být při vypořádání společného jmění manželů valorizován vnos spočívající ve vynaložení finančních prostředků ve výlučném vlastnictví jednoho z manželů na součást jejich společného jmění. Nejvyšší soud odkázal na svůj rozsudek sp. zn. 22 Cdo 1172/2022 (R 64/2023), v němž zdůraznil, že § 742 odst. 2 občanského zákoníku „je třeba vykládat v kontextu právní úpravy majetkových vztahů mezi manželi“, a dovedl, že toto ustanovení je možné aplikovat jedině tehdy, pokud se na valorizaci manželé dohodli. Korektivem tohoto pravidla může být § 2 odst. 3 občanského zákoníku: jestliže by v konkrétní věci nezohlednění valorizaci vnosu bylo v rozporu s dobrými mravy nebo by vedlo ke krutosti urážející obyčejné lidské cítění, bylo by třeba k tomu přihlédnout při stanovení výše podílů na společném majetku (tzv. disparita podílů). Nejvyšší soud proto rozsudkem č. j. 22 Cdo 1765/2022-417 ze dne 30. 11. 2022 zrušil rozsudek krajského soudu, neboť v projednávané věci nebylo zjištěno, zda se stěžovatel a vedlejší účastnice na valorizaci vnosu dohodli, případně zda by učiněný vnos z výlučného majetku stěžovatele na společný majetek zakládal důvody k disparitě podílů.
9. Krajský soud po vrácení věci Nejvyšším soudem k dalšímu řízení zjistil, že stěžovatel a vedlejší účastnice nikdy neuzavřeli dohodu o valorizaci vnosu žalovaného do kupní ceny nemovitých věcí v K. Současně neshledal důvody pro disparitní vypořádání společného jmění manželů. Nemovitosti byly za trvání manželství zásadně stavebně upraveny, důležitým faktorem nárůstu ceny nemovitosti byl vývoj trhu, a neprovedení valorizace vnosu žalovaného tedy není v rozporu s dobrými mravy.
10. Druhé dovolání stěžovatele Nejvyšší soud napadeným rozhodnutím odmítl. K námitce, že podmínka dohody manželů na valorizaci vnosu vyprazdňuje § 742 odst. 2 občanského zákoníku, zopakoval své dřívější závěry o nutnosti vykládat toto ustanovení „v kontextu právní úpravy majetkových vztahů mezi manželi“. K námitce, že při absenci valorizace mělo být společné jmění vypořádáno alespoň disparitně, neboť veškeré stavební úpravy rodinného domu v K. byly marginálního charakteru, Nejvyšší soud uvedl, že je vázán předchozími skutkovými zjištěními, a námitka proto nesplňuje předpoklady přípustnosti.

III. Argumentace stěžovatele

11. Stěžovatel v ústavní stížnosti namítá, že neprovedení valorizace, popř. absence disparity podílů, porušuje jeho právo vlastnit majetek podle čl. 11 Listiny základních práv a svobod (dále jen „Listina“). Judikatura Nejvyššího soudu dospěla k závěru, že valorizace vnosu jednoho z manželů připadá v úvahu pouze tehdy, byla-li mezi manželi uzavřena dohoda o valorizaci nebo pokud její neprovedení zakládá rozpor s dobrými mravy nebo vede ke krutosti či bezohlednosti urážející obyčejné lidské cítění. Tyto závěry jsou však ve zjevném rozporu se zněním § 742 odst. 2 občanského zákoníku, jakož i s úmyslem zákonodárce. K valorizaci vnosů dochází přímo na základě tohoto ustanovení zákona; interpretační možnosti Nejvyššího soudu přitom nejsou neomezené a mají své ústavní mantinely.
12. Stěžovatel upozorňuje, že Nejvyšší soud rozšiřuje hypotézu právní normy obsažené v § 742 odst. 2 občanského zákoníku, tedy podmínky nezbytné pro uplatnění její dispozice,

což nelze považovat za interpretaci práva. Tímto postupem je porušováno jeho právo na spravedlivý proces podle čl. 36 odst. 1 Listiny a současně je tím zasaženo do moci zákonodárné v rozporu s čl. 15 odst. 1 Ústavy.

13. Stěžovatel nezpochybňuje obecnou ústavní konformitu extenzivní právní interpretace, ale upozorňuje, že je možná jen tehdy, je-li v souladu s účelem zákonného ustanovení a úmyslem zákonodárce – a nemění-li obsah právní normy. Úmyslem zákonodárce bylo přitom zavést automatickou valorizaci vnosů a z ničeho nevyplývá, že by zákonodárce chtěl pro valorizaci vytyčovat další podmínky. Svým výkladem Nejvyšší soud fakticky zcela vylučuje použitelnost § 742 odst. 2 občanského zákoníku; vzhledem k bezformálnosti manželských vztahů nebude podmínka dohody manželů o valorizaci splněna téměř nikdy. I kdyby dohoda výjimečně existovala, nebude většinou písemná a bude velmi obtížně prokazatelná. Lze si těžko představit, že úmyslem zákonodárce bylo zavést pravidlo v § 742 odst. 2 občanského zákoníku toliko pro tyto výjimečné případy. Přitom právě s bezformálností manželských vztahů počítá automatický mechanismus obsažený v uvedeném ustanovení.

IV. Vyjádření účastníků a vedlejší účastnice

14. Krajský soud ve vyjádření setrvává na svém právním hodnocení a ztotožňuje se s rozhodnutími Nejvyššího soudu.
15. Nejvyšší soud ve vyjádření dále rozvíjí svou argumentaci. Uvádí, že „idea valorizace vnosů“ se vymyká z právní úpravy ostatních soukromoprávních nároků a nemá v zásadě obdobu ani v evropském kontextu úpravy vzájemných vztahů mezi manželi. Odkazuje na svůj rozsudek sp. zn. 22 Cdo 1172/2022 (R 64/2023) a upozorňuje, že při jeho projednávání občanskoprávním a obchodním kolegiem Nejvyššího soudu proti vysloveným závěrům k výkladu § 742 odst. 2 občanského zákoníku nebyly ani z vnějších připomínkových míst uplatněny žádné připomínky. Opakuje, že uvedené ustanovení je třeba vykládat v kontextu právní úpravy majetkových vztahů mezi manželi. K realizaci vnosů podle § 742 odst. 2 občanského zákoníku dochází na základě dohody manželů, že použijí součásti společného jmění manželů ve prospěch výlučného majetku jednoho z nich, nebo naopak (jako v tomto případě).
16. Nejvyšší soud připomíná, že mezi manželi lze uzavírat smlouvy ohledně jejich výlučných majetků, jakož i mezi společným jměním a majetkem výlučným. Není současně pochyb o tom, že peněžní zápůjčka (týkající se výlučných jmění) je mezi manželi možná. Vydlužitel je přitom povinen platit úroky jen tehdy, byly-li sjednány. Pravidlem je vrácení zapůjčené částky bez úroků, není-li ujednáno něco jiného, a není žádný rozumný důvod, aby režim těchto vztahů byl zásadně odlišný od vztahů založených vnosem. Dále upozorňuje, že často se na zvýšení ceny věci budou podílet okolnosti objektivní povahy (nárůst ceny nemovitostí, umístění nemovitosti v atraktivní lokalitě, apod.). Zákon ani nepředpokládá valorizaci jiných nároků mezi manželi než těch, které vyplývají z vnosů. Pouze stanoví, že mezi manželi neběží promlčecí lhůta. Soukromé právo navíc v zásadě nekompensuje inflaci bez dohody účastníků.
17. Podle Nejvyššího soudu by přijetí opačných závěrů znamenalo, že nárok na valorizaci vnosu by se náhodně odvíjel od toho, jak se zvýší či sníží hodnota součásti majetku, na niž byl vnos vynaložen. Tyto pohyby přitom mohou být zásadně jiné podle toho, o jakou součást majetku se jedná (automobil, stavební pozemek). Nejvyšší soud svými závěry

valorizaci nevyklučuje, pouze formuluje podmínky pro její uplatnění za pomoci institutu tzv. disparity vypořádacího podílu. Soudní praxe se před přijetím rozsudku sp. zn. 22 Cdo 1172/2022 (R 64/2023) vyznačovala značnou nejednotností při řešení otázek spojených s valorizací. Nejvyšší soud upozornil i na znění § 742 odst. 1 písm. b) a c) občanského zákoníku, z něž má plynout, že jde o nahrazení výše vnosu („co bylo vynaloženo“, „co vynaložil“), nikoli o nahrazení toho, oč se v jeho důsledku zvýšila hodnota věci.

18. Nejvyšší soud uzavírá, že v § 742 odst. 2 občanského zákoníku jde o tzv. nepravou zakrytou mezeru v právu. Považuje jej za nestandardní, neboť jeho jazyková formulace je velmi široká, vymyká se řešení podobných situací v občanském právu a z těchto řešení vyplývajících principů zohlednění cenového vývoje na právní vztahy. Za použití teleologické redukce proto uzavírá, že § 742 odst. 2 zásadně dopadá na případy, kdy se manželé – ať již před vynaložením vnosu nebo kdykoli později – na valorizaci dohodli. Korektiv uvedeného řešení přitom představuje disparitní vypořádání společného jmění manželů.
19. Nejvyšší soud na závěr ještě uvádí, že v řízení o vypořádání společného jmění manželů nelze vždy trvat na podrobném a exaktním vyúčtování všech dílčích investic vynaložených v rámci základního vnosu. Ze sporu o vypořádání společného jmění nelze činit vyúčtovací spor, v němž by se dohledávaly jednotlivé výnosy a výdaje s jejich účelovým určením zpravidla bez možnosti dospět ke spolehlivým závěrům.
20. Vedlejší účastnice se ve svých vyjádřeních ztotožňuje s argumenty Nejvyššího soudu a trvá na tom, že ústavní stížnost nemá ústavní rozměr. Popisuje širší kontext rozvodu se stěžovatelem, uvádí, že je v důchodovém věku nucena hradit vysoký nájem, a upozorňuje, že je v důsledku délky řízení ve značně právní nejistotě.

V. Postoupení věci plénu

21. Věc byla podle rozvrhu práce přidělena I. senátu a vedena pod sp. zn. I. ÚS 2450/23. Senát však jednomyslně věc postoupil k projednání a rozhodnutí plénu. Učinil tak podle § 11 odst. 2 písm. k) zákona o Ústavním soudu ve spojení s čl. 1 odst. 1 písm. i) rozhodnutí pléna Ústavního soudu ze dne 25. 3. 2014 č. j. Org. 24/14, o atrahování působnosti. Uvedl, že otázka, zda civilní soudy mohou § 742 odst. 2 občanského zákoníku interpretovat uvedeným způsobem, je zásadního právního významu a její řešení má dopad na neurčitý počet budoucích řízení před obecnými soudy. Příslušná právní otázka byla navíc řešena Nejvyšším soudem v rozsudku sp. zn. 22 Cdo 1172/2022 ze dne 29. 7. 2022, který byl publikován ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek pod č. R 64/2023.

VI. Posouzení ústavní stížnosti

22. Procesní podmínky řízení o ústavní stížnosti jsou splněny. Ústavní stížnost byla podána včas oprávněným a řádně zastoupeným stěžovatelem. Ústavní soud je k projednání ústavní stížnosti příslušný a nejsou dány ani důvody její nepřipustnosti.
23. Ústavní stížnost je důvodná.

VI.1 K § 742 občanského zákoníku

24. Podle § 742 odst. 1 občanského zákoníku platí, že *nedohodnou-li se manželé nebo bývalí manželé jinak nebo neuplatní-li se ustanovení § 741 (domněnka vypořádání), použijí se pro vypořádání tato pravidla:*
- a) podíly obou manželů na vypořádávaném jmění jsou stejné,*
 - b) každý z manželů nahradí to, co ze společného majetku bylo vynaloženo na jeho výhradní majetek,*
 - c) každý z manželů má právo žádat, aby mu bylo nahrazeno, co ze svého výhradního majetku vynaložil na společný majetek,*
 - d) přihlédně se k potřebám nezaopatřených dětí,*
 - e) přihlédně se k tomu, jak se každý z manželů staral o rodinu, zejména jak pečoval o děti a o rodinnou domácnost,*
 - f) přihlédně se k tomu, jak se každý z manželů zasloužil o nabytí a udržení majetkových hodnot náležejících do společného jmění.*
25. Podle § 742 odst. 2 občanského zákoníku dále platí, že *hodnota toho, co ze společného majetku bylo vynaloženo na výhradní majetek manžela [odst. 1 písm. b)], stejně jako hodnota toho, co z výhradního majetku manžela bylo vynaloženo na společný majetek [odst. 1 písm. c)], se při vypořádání společného jmění započítává zvýšená nebo snížená podle toho, jak se ode dne vynaložení majetku do dne, kdy společné jmění bylo zúženo, zrušeno nebo zaniklo, zvýšila nebo snížila hodnota té součásti majetku, na niž byl náklad vynaložen.*
26. Z citovaných ustanovení se podává, že *nedohodnou-li se manželé nebo bývalí manželé jinak nebo neuplatní-li se domněnka vypořádání, platí, že každý z manželů má právo žádat, aby mu bylo nahrazeno, co ze svého výhradního majetku vynaložil na společný majetek [odst. 1 písm. c)].* Zpeněží-li tedy manžel část svého výhradního majetku (typicky z doby před trváním manželství), aby získané finanční prostředky použil na nákup věci ve společném jmění manželů, může při jeho vypořádání žádat, aby mu byl tento vnos nahrazen. Hodnota vnosu se podle odst. 2 valorizuje, tedy určí se zvýšená nebo snížená podle změny hodnoty součásti majetku, na niž byl vnos vynaložen (v tomto významu se pojem valorizace používá i v následujícím textu).
27. Současná zákonná úprava je tak založena na principu obohacení (nikoli na principu náhrady škody). Je-li společné jmění obohaceno, má být náhrada za toto obohacení vydána do jmění, na jehož úkor toto obohacení nastalo. Rozhodující není výše investovaného majetku (škoda na jmění), ale to, jak se tato investice projeví ve zvýšení hodnoty společného jmění (srov. Melzer, F., Tégl, P a kol. Občanský zákoník – velký komentář. Svazek IV. § 655-793. Praha: Leges, 2016, s. 639 a n.). Co platí pro zvýšení hodnoty společné věci pořízené z vnosu, platí rovněž pro její snížení.
28. Dřívější zákonná úprava byla obsažena v § 149 odst. 2 (do roku 1998 § 150) zákona č. 40/1964 Sb., občanského zákoníku. „Starý“ občanský zákoník neznal obdobu současného § 742 odst. 2 občanského zákoníku a pravidla pro valorizaci vnosu z výhradního do společného majetku neobsahoval. Judikatura vycházela z principu redukce a dovodila, že se při vypořádání přihlédně ke snížení hodnoty nebo zániku věci

pořízené z výhradního majetku manžela. Ke zvýšení hodnoty věci se nepřihlíželo [srov. rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. Cpj 86/71 ze dne 3. 2. 1972 (R 42/1972)].

29. Zákodárce se však s přijetím občanského zákoníku rozhodl od této úpravy odchýlit. Důvodová zpráva k § 742 občanského zákoníku uvádí že, *ustanovení je určeno pro situace, kdy o vypořádání rozhoduje soud. V odstavci prvním se jedná o přepis dosavadní právní úpravy. V odstavci druhém se řeší otázka, která nikdy nebyla řešena zákonem, a po dlouhou dobu byla dostatečně řešena judikaturou. Současná doba, pro niž jsou charakteristické výkyvy cen oběma směry, vyžaduje výslovnou právní úpravu. Kromě snížení ceny se ale pamatuje i na její možné zvýšení. Zákodárce reagoval na judikatorně dovozený princip redukce a explicitně vyjádřil svůj úmysl zohlednit formou valorizace i možné zvýšení hodnoty společné věci pořízené z vnosu. Uvedený záměr promítl i do jednoznačně formulovaného textu § 742 odst. 2 občanského zákoníku.*

VI.2 K soudcovskému dotváření zákona

30. Zdrojem veškeré státní (a veřejné) moci je lid, který ji vykonává prostřednictvím orgánů moci zákonodárné, výkonné a soudní (čl. 2 odst. 1 Ústavy). Zákon má v tomto systému výsadní postavení: je prostředkem vlády lidu, lidem a pro lid. Právní povinnosti lze ukládat a domáhat se jich jen na základě zákona (čl. 4 odst. 1 Listiny). Státní (a veřejnou) moc lze přitom uplatňovat jen ve veřejném zájmu a v případech, v mezích a způsoby, které zákon stanoví (čl. 2 odst. 3 Ústavy).
31. Zatímco moci zákonodárné náleží zákony tvořit, úkolem obecných soudů je zákony interpretovat a aplikovat. Zatímco zákodárce je vázán ústavním pořádkem, obecné soudy jsou vázány zákonem (čl. 95 odst. 1 Ústavy).
32. Ústavní pojem zákona ovšem nelze ztotožňovat s jeho vyhlášeným textem. Vázanost soudce zákonem je jeho vázaností právními normami, které stanovil primární zákodárce (Parlament). Zjištění jejich obsahu přitom předchází proces interpretace, při kterém se kromě textu zákonných ustanovení hledí k jejich účelu, historii jejich vzniku, systematickým souvislostem právního řádu a dalším požadavkům plynoucím z ústavního pořádku (srov. náleží sp. zn. Pl. ÚS 21/96, srov. rovněž § 2 občanského zákoníku). Jak Ústavní soud dlouhodobě opakuje, jazykový výklad je prvotním přiblížením k obsahu právní normy. Zákon, resp. právní norma zákonné síly (stanovující povinnosti konkrétním subjektům), je výsledkem interpretace zákonodárných aktů v jejich širších souvislostech.
33. Možnosti interpretace však nejsou neomezené, jinak by výše nastíněná dělba moci ztratila svůj smysl. Právní metodologie v úzké vazbě na jazykový význam právních textů, které zachycují vůli zákodárce, rozlišuje mezi jejich výkladem (v užším slova smyslu), dotvářením a tvorbou (Melzer, F. Metodologie nalézání práva. Úvod do právní argumentace. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2011, s. 96 a n.). Zatímco 1) výklad (v užším slova smyslu) se týká a) významově jasného jazykového jádra textu a b) jeho jazykově neurčité oblasti, která je otevřena extenzivní či restriktivní interpretaci, při pohybu za hranici nejširšího možného jazykového významu je třeba hovořit o 2) dotváření, nebo 3) tvorbě práva. Uvedené rozlišování umožňuje názorně vymezit ústavní meze právní interpretace prováděné obecnými soudy (a jinými orgány aplikujícími právo).
34. Soudům s ohledem na demokratický charakter státu přísluší zákony vykládat (v užším slova smyslu) a dotvářet – tedy interpretovat, nikoli je však měnit (čl. 95 odst. 1 Ústavy). Soudy mohou vykročit mimo hranice nejširšího možného jazykového významu zákonných

ustanovení (mimo výklad v užším slova smyslu), respektují-li přitom obecně uznávané metody dotváření práva. V takovém případě se stále pohybují v mezích ústavně přípustné interpretace zákona. Zákonodárce nedokáže dopředu předvídat všechny možné situace a právní jistota současně není jedinou, natož nejvyšší hodnotou. Dotváření zákona soudy (a jinými orgány aplikujícími právo) je proto při respektování metodologie právní interpretace ústavně přípustné, ledaže je ze zvlášť významných důvodů spojených s právní jistotou vyloučené (zejm. zákaz analogie v neprospěch pachatele v trestním právu hmotném). Dotváření zákona současně vyžaduje, aby soud, pohybující se za hranicemi jazykového významu, své závěry náležitě odůvodnil.

35. Vymezování obecných podmínek dotváření zákona je úkolem metodologie právní interpretace. Ta přitom za základní předpoklad dotváření považuje existenci kvalifikovaného nedostatku v právní úpravě, tzv. mezery v zákoně. Někdy ji vymezuje přímo jako tzv. protiplánovou neúplnost zákona (Canaris, C. W. Die Feststellung von Lücken im Gesetz. Berlín: Duncker & Humboldt, 1983, s. 16; obdobně Melzer, F. Metodologie nalézání práva. Úvod do právní argumentace. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2011, s. 227-230). Snoubí-li se však jasný jazykový význam a průkazný úmysl historického zákonodárce, jde o počáteční vědomou mezeru v zákoně, pro kterou právo dotvářet zpravidla nelze (tzv. hranice *lex lata*, viz Melzer, F. Metodologie nalézání práva. Úvod do právní argumentace. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2011, s. 233-235). Dotváření může v takové situaci připadat v úvahu pouze při významné změně společenských podmínek nebo souvisejících částí právního řádu (Melzer, F. Metodologie nalézání práva. Úvod do právní argumentace. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2011, s. 236).
36. K uvedeným závěrům právní metodologie se přitom Ústavní soud již přihlásil: *hranici mezi tvorbou práva a (ještě) dotvářením práva je kritérium, zda bezdůvodná diferenciaci mezi komparovanými skutkovými podstatami je vědomým rozhodnutím zákonodárce, či nikoli. Soudce zásadně není oprávněn vyplnit vědomou mezeru v zákoně* (srov. nález sp. zn. III. ÚS 2264/13, obdobně II. ÚS 1578/21). K obdobným závěrům dospěla i judikatura Spolkového ústavního soudu Německa (srov. rozhodnutí BVerfGE 34, 269, BVerfGE 96, 375, BVerfGE 122, 248 nebo BVerfGE 82, 6).
37. Obsahový význam aktu demokraticky zvoleného zákonodárce nemůže být interpretací zcela překreslen. Demokratický charakter státu vyžaduje, aby jasně vyjádřená a míněná vůle zákonodárce našla svůj odraz v aplikaci práva, nenastane-li podstatná změna relevantních poměrů. Při zjišťování vůle zákonodárce jsou podstatné zejména (ale nejen) důvodové zprávy. Interpret při jejich hodnocení současně vychází z předporozumění, že zákonodárce racionálně sleduje veřejný zájem (čl. 2 odst. 3 a čl. 23 odst. 3 Ústavy) a další požadavky plynoucí z ústavního pořádku.
38. Dospěje-li soud k tomu, že zákonodárce požadavkům plynoucím z ústavního pořádku nedostál a že rozpor interpretací překlenout nelze, je jeho povinností řízení přerušit a předložit věc k posouzení Ústavnímu soudu (čl. 95 odst. 2 Ústavy).

VI.3 K aplikaci § 742 občanského zákoníku

39. Stěžovatel v roce 1990 prodal svůj rodinný dům v N. a za utržené prostředky se svou tehdejší manželkou (vedlejší účastníci) společně koupili pozemky s rodinným domem v K. S manželkou se v roce 2017 rozvedli. Hodnota společných nemovitých věcí se za tu dobu významně zvýšila.

40. Nejvyšší soud při vypořádání společného jmění použil § 742 občanského zákoníku. V § 742 odst. 2 občanského zákoníku, který upravuje valorizaci (viz výše), identifikoval tzv. teleologickou (nepravou) zakrytou mezeru v zákoně, vykročil mimo hranice jazykového významu a dotvořil zákon při použití teleologické redukce. Dospěl k závěru, že jazykový význam tohoto ustanovení je širší, než si žádá jeho teleologické pozadí, resp. účel zákona, v kontextu právní úpravy majetkových vztahů mezi manželi. Nejvyšší soud fakticky zúžil použitelnost § 742 odst. 2 občanského zákoníku o valorizaci vnosu přímo ze zákona jen na případy, kdy se na ní strany výslovně dohodnou. Tím vyloučil možnost valorizace prostředků použitých na pořízení společného domu, neboť na ničem takovém se stěžovatel a vedlejší účastnice nedohodli.
41. Teleologická redukce je obecně uznávanou (a v některých případech i nezbytnou) interpretační metodou, pojí se s ní však veškerá omezení uvedená výše. Soud si před dotvářením zákona musí ujasnit, 1) zda je v zákoně mezera, 2) zda je tato mezera nevědomá, případně 3) zda u vědomé mezery došlo k podstatné změně relevantních okolností. Dospěje-li soud k tomu, že jsou dány podmínky pro dotvoření zákona, musí důkladně (a transparentně) vysvětlit, o jaké důvody svou interpretaci opírá.
42. V projednávané věci se Nejvyšší soud v odůvodnění napadeného rozhodnutí, v odkazovaném rozsudku sp. zn. 22 Cdo 1172/2022 (R 64/2023) ani ve vyjádření pro účely tohoto řízení nevěnoval otázce, zda je tvrzená mezera v zákoně vědomá. Jazykové znění § 742 občanského zákoníku je přitom významově jasné a pro interpretaci zastávanou Nejvyšším soudem neposkytuje prostor. Z důvodové zprávy se přitom podává, že zákonodárce chtěl explicitně změnit dosavadní systém valorizace vnosu: princip redukce nahradit principem obohacení. Při valorizaci se má proto zohledňovat nejen snížení ceny, jak bylo dovozováno z rozsudku Nejvyššího soudu sp. zn. Cpj 86/71 ze dne 3. 2. 1972 (R 42/1972), ale nově i její zvýšení.
43. Byť byla nová právní úprava valorizace podrobena kritice (srov. Melzer, F., Tégl, P a kol. Občanský zákoník – velký komentář. Svazek IV. § 655-793. Praha: Leges, 2016, s. 639 a n., kteří *de lege ferenda* uvádějí, že by měla být změněna), lze najít i argumenty v její prospěch (srov. Muzikář V. K (ne)valorizaci vnosů při vypořádání SJM. Bulletin advokacie, 2024, č. 3, s. 23 a n.). Úprava může být pro soudy z hlediska dokazování sice aplikačně obtížnější, ale nelze ji označit za nepoužitelnou.
44. Ústavní soud proto uzavírá, že jde nanejvýš o mezeru počáteční a vědomou. Nejvyšší soud se nezabýval otázkou, zda za (desetileté) účinnosti občanského zákoníku nastala podstatná změna poměrů, která by tuto změnu proti vůli zákonodárce ospravedlnila; uvedenému závěru ostatně nic nenasvědčuje. Soudcovské dotváření zákona proto v této věci nebylo přípustné (shodně srov. Kolmačka, V. Valorizace vnosů: rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 22 Cdo 1172/2022 jako dotváření práva contra legem? Právní rozhledy, 2023, č. 23-24, s. 818 a n.).

VI.4 K porušení čl. 36 odst. 1 Listiny

45. Ústavnímu soudu až na výjimky nepřísluší korigovat interpretaci podústavního práva prováděnou obecnými soudy. Jeho úkolem je ochrana ústavnosti (čl. 83 Ústavy). V řízení o ústavní stížnosti jsou přitom předmětem jeho zkoumání pouze tvrzená porušení ústavně zaručených základních práv [čl. 87 odst. 1 písm. d) Ústavy].

46. Byť je v řízeních o ústavních stížnostech Ústavní soud z důvodu dělby moci zdrženlivý vůči interpretačním závěrům obecných soudů, týkají-li se podústavního práva, jeho sebeomezení má své hranice. Z práva na soudní ochranu podle čl. 36 odst. 1 Listiny totiž plyne povinnost soudů vyvarovat se svévolné interpretace práva, kterou je i zjevné odchýlení se od obecně uznávaných interpretačních metod (srov. např. nálezy sp. zn. III. ÚS 303/04, III. ÚS 606/04, III. ÚS 677/07, IV. ÚS 1181/07, IV. ÚS 2795/09, IV. ÚS 14/17). Jak shrnuje nálezy sp. zn. I. ÚS 463/23, nepřipustnou svévolí je mj. interpretace *ocitající se v extrémním nesouladu s obsahem právní praxe a doktríny obecně akceptovaných výkladových metod*. Obecné soudy jsou ve své činnosti podle čl. 95 odst. 1 Ústavy vázány zákonem, a tento aspekt práva na soudní ochranu podle čl. 36 odst. 1 Listiny tak chrání nejen právní jistotu stran v soudním řízení, ale nepřímou také dělbu moci (čl. 2 odst. 1 Ústavy).
47. Není úkolem Ústavního soudu hodnotit, zda je soudní interpretace podústavního práva správná. K tomu je určen systém opravných prostředků. Odchýlí-li se však obecný soud zjevně od obecně uznávaných interpretačních metod, vykročí ze své ústavní role. O porušení čl. 36 odst. 1 Listiny půjde zejména tehdy, když soud interpretuje zákonné ustanovení způsobem, kterým překročí interpretačními metodami vytyčené meze dotváření zákona, neboť v tu chvíli zákon již neinterpretuje, ale fakticky jej v rozporu s čl. 95 odst. 1 Ústavy mění (tvorí).
48. Nejvyšší soud v projednávané věci popřel zákonodárcem zvolený princip obohacení pro valorizaci vnosů do společného majetku, a vnos stěžovatele provedený při pořízení společných nemovitých věcí proto nevalorizoval. Podstatně se tím však odchýlil od obecně uznávaných interpretačních metod, vyložil-li právní normu obsaženou v § 742 odst. 2 občanského zákoníku v rozporu s jasným jazykovým zněním a záměrem zákonodárce. Dotvořil zákon, aniž by pro to byly dány předpoklady a pokusil se tím fakticky zákon změnit. Vůli zákonodárce nepřipustně nahradil svou vlastní společensko-politickou úvahou o vhodnějším legislativním řešení (srov. rozsudky Spolkového ústavního soudu Německa BVerfGE 69, 315 nebo BVerfGE 82, 6) a svým postupem navíc bez právního základu zasáhl do chráněné majetkové sféry stěžovatele (podle čl. 11 Listiny). Nejvyšší soud nadto své závěry řádně neodůvodnil, neboť většinu své argumentace o nutnosti teleologické redukce věnoval vnosu ze společného majetku na výhradní majetek, ačkoli se v této věci jedná o opačný případ: vnos z výhradního majetku na majetek společný.
49. Nejvyšší soud tímto porušil čl. 36 odst. 1 Listiny ve spojení s čl. 2 odst. 1 a čl. 95 odst. 1 Ústavy. Vykročil totiž z mezí přípustného soudcovského dotváření zákona (srov. nálezy sp. zn. I. ÚS 2956/23).
50. Ústavní soud si je vědom možných aplikačních problémů spojených s § 742 odst. 2 občanského zákoníku. Výše uvedené nebrání tomu, aby Nejvyšší soud ze své pravomoci sjednocovat civilní judikaturu rozpracoval podmínky pro jeho aplikaci v různých situacích, například i s využitím teleologické redukce pro specifické případy. Nejvyššímu soudu toliko nepřísluší obecně popřít zákonodárcem nově zavedený princip obohacení pro valorizaci vnosů do společného jmění a z obecného výchozího pravidla učinit výjimku, na které se strany musí dohodnout. Možnost přihlídnout ke zhodnocení vnosu a zohlednit jej při stanovení výše podílů na společném majetku v mimořádných případech rozporu s dobrými mravy nebo krutosti urážející obyčejné lidské cítění je rovněž nedostačující. S výchozím obecným pravidlem je totiž nakládáno jako s výjimkou.

VII. Závěr

51. Ústavní soud uzavírá, že napadenými rozhodnutími bylo porušeno právo stěžovatele na soudní ochranu podle čl. 36 odst. 1 Listiny ve spojení s čl. 2 odst. 1 a čl. 95 odst. 1 Ústavy. Ústavní soud je proto podle § 82 odst. 3 písm. a) zákona o Ústavním soudu ruší.
52. Ústavní soud kromě usnesení Nejvyššího soudu zrušil rovněž rozsudek krajského soudu, neboť věc může při novém projednání vyžadovat zohlednění některých dalších relevantních skutkových okolností. Krajský soud projedná věc znovu, není přitom již vázán právním názorem Nejvyššího soudu a je jeho úlohou přijít s ústavně souladnou interpretací § 742 odst. 2 občanského zákoníku na podkladě skutkových okolností posuzovaného případu. Bude přitom respektovat obecně uznávané interpretační metody a nesmí vyprázdnit jeho jazykový význam opřený o vůli zákonodárce valorizovat vnos do společného jmění podle principu obohacení. To nebrání tomu, aby při stanovení výše podílů na společném majetku zohlednil další okolnosti případu.

Poučení: Proti rozhodnutí Ústavního soudu se nelze odvolat.

V Brně dne 11. září 2024

Josef Baxa
předseda Ústavního soudu